IVAN PETRIČEVIĆ

RODNI LIST DOBOJA

»Koliko mi nahodimo u knjigah, jer od potopa svita ni se toliko svit smel i vrtil, koliko sade«)*

Kada se piše o historiji Doboja, većina autora navodi da se Doboj prvi puta spominje 1415. godine, povezujući taj datum sa glasovitom bitkom koja se odigrala kod Makljenovca uz ušće Usore u Bosnu između Sigismundovih ugarskih četa s jedne i bosansko-turske koalicione vojske na čelu sa velikim vojvodom Hrvojem i Ishak-begom s druge strane. Bitka se vodila krajem jula 1415. godine i Sigismundove čete bile su hametice poražene, tako da Sigismund, najmoćniji evropski vladar, koji je čitavog života pokušavao da »smiri« Bosnu, od ovoga vremena nije više prešao Savu.

Iako ima više dokumenata iz toga vremena u kojima se spominje bitka i njen ishod, ni u jednom se izričito ne spominje Doboj. Mnogi od nas, koje zanima prošlost Doboja, pokušavali smo da pronađemo taj podatak iz dosad objavljenih izvora ili arhiva, ali nam nije uspjevalo. Pretpostavljali smo da podatak treba tražiti u budimpeštanskom, bečkom i u dubrovačkom arhivu, koji obiluju listinama iz tog perioda. Trud je bio uzaludan dok pred deset godina nisam, prelistavajući sistematski Thalloczy-Gelchich-ev Diplomatarium Ragusanum, izdan u Budimpešti 1887. godine, naišao na traženi podatak (12). Naime, u Diplomatariumu, kao i u drugim izvorima, tražio sam samo ono što je pisano 1415. godine, ili se odnosi na tu godinu. Bio sam neobično uzbuđen i radostan kada sam, čitajući pismo dubrovačke Republike caru i kralju Sigismundu, datirano 28. juna 1415. godine, pronašao riječi »subtus castrum Dobuj«. Moje uzbuđenje bit će razumljivo svakom onom tko godinama traga za nekim podatkom ili potvrdom činjenice koja ga opsjeda, pa to konačno dokaže, iako će mnogima to biti beznačajno, kao što je otkri-

---

*) Iz pisma dubrovačkog kneza Nikole Gundulića vojvodi Sandalju Hraniću 8. avgusta 1405. (7).

vanje Amerike bilo tako jednostavno poslije Kolumba. Zanimljivo je da su veliki dijelovi toga pisma u radovima naših historičara: Račkog, Klaića, Šišića, Ćirkovića i drugih, bili citirani, ali onaj pasus sa imenom Doboja je u pravilu izostavljan. Vjerojatno ga je izostavio onaj tko ga je prvi u svom dijelu citirao, a onda su ga ostali jednostavno prepisivali, kako se to radi i danas, ni ne pogledavši u original izvora.

Pronašavši objavljeni dokument i uz njega signirani podatak, nije više bilo teško, zauzimanjem akademskog slikara Ive Vojvodića i ljubaznošću Tome Kapovića, direktora dubrovačkog Arhiva, dobiti fotokopiju originalnog koncepta pisma.

Samo pismo je veoma zanimljivo i tako bogato podacima da smatram da bi bilo idealan predložak za ozbiljnu dizertaciju najvišeg naučnog stupnja. Pismo je na latinskom jeziku pisano dubrovačkim brzipisom 15. stoljeća. Dovoljno je navesti da se u pismu spominju tadašnji najmoćniji evropski vladar i car, pa dva sultana poimenice, dva bosanska kralja, jedan vojvoda i jedan despot, dva vojskovođe, uz imena država, krajeva i gradova, pa da se vidi bogatstvo podataka koji mogu da osvijetle prilike onog vremena. Zbog toga ćemo, prije nego iznesemo original i prevod pisma, morati ukratko, a radi boljeg razumijevanja, da se osvrnemo na političke prilike toga doba. Kako po struci nisam historičar, to ću, osim poznatih činjenica, uglavnom citirati bogatu dokumentaciju tog vremena, prepuštajući čitaocima zaključke.

Prvi kvartal 15. stoljeća u Bosni karakteriziran je nadiranjem Turaka sa istoka, pokušajima cara Sigismunda da njome ovlada sa sjevera i unutrašnjom neslogom vlastele koja je onemogućavala da se Bosna odupre vanjskim neprijateljima. Baš ta nesloga i podijeljenost je glavni uzrok slabosti. Još prije kosovske bitke, u kojoj su učestvovale i bosanske čete pod vođstvom Vlatka Vukovića, Turci su bili godinu dana ranije provalili u Bosnu. Tada je u Bosni zavladao veliki strah i svijet je počeo da bježi »k moru i prema Stonu«. Tursku vojsku je predvodio vojskovođa Šahin, ali ga je kod Bileća dočekao Tvrtkov vojvoda Vlatko Vuković. Bitka se odigrala 27. 8. 1388. i turska je vojska bila do nogu potučena, a sam Šahin jedva se spasio sa malim brojem ljudi (1, 2, 6).

Nakon velike pobjede na Kosovu Turci su ponovo krajem 1391. provalili u Bosnu. No, kako su i tada prošli, najbolje govori darovnica kralja Stjepana Dabiše, koju je izdao u Sutisci 15. IV 1392. vojvodi Hrvoju Vukčiću za njegovo junaštvo. I evo šta kralj kaže: »... I tagda pride na kraljevstvo mi plna moć vojske turačke i ulize naprasito u vladanje kraljevstva mi i tadahtaje pospišno skupih kraljevstva mi boljare, vojevode, banove, knezove, tepačije, župane i ine velmožani, vlasteli že i vlasteličiće i potegoh na rečenu turačku vojsku dnem i noću i božijim htienjem i tajnimi svojimi milostmi, im že me smilova, a naših virnih srčanim trujenjem rečenu vojsku turačku pobismo i pod mač obratismo i ogledahomo našima očima,

gdi naši virni polivahu svoje svitlo oružje krvju turačkom od udarac močnih kripkije ih desnice, ne štedeć se nam poslužiti, a svoje mišice nasladiti u poganskoj krvi. I v tom rečenom boju i rvanji posluži mi viteški, virno i srdačno kraljevstva mi vsesrdačni i vazmožni vitez i virni naš vojevoda Krvoje, sin vojevode Vukca i za tu njegovu službu virnu stvori milost kraljevstvo mi I s bogoljubumom gospojom, s blagodarovanom mi kraljicom kir Jelenom rečenomu vojevodi Hrvoju damo mu naši dva seli gospodski ... prvo selo u Trstivnici u ime Kakanj ... selo u Luzijeh u ime Hrast ...« (9).

Vojvoda Hrvoje Vukčić, prema Ilarionu Ruvarcu (8) potječe od stare vlasteoske porodice Hrvatinića, bijaše sin vojvode Vukca Hrvatinića, kojima su pripadali Donji Kraji, ali vjerojatno i zapadni dijelovi župe Usore, o čemu najbolje svjedoči nedavno pronađeni natpis u Osretku kod Doboja, nekdašnjoj srednjevjekovnoj Sridi, a koji se čuva u magazinu Zavičajnog muzeja u Doboju. Natpis je urezan u odlomljenom kamenom stošcu od muljike, a koji je, vjerojatno, vršak rimskog miljokaza. Pisan je kancelarijskom, upravo kaligrafskom bosančicom, u času kada je njegov tvorac, razmišljajući vjerojatno o prolaznosti, želio taj momenat oteti zaboravu, dopustivši sebi i grešku u pisanju: »Se pisa dijak kneza Hrvatina«. Pošto je knez Hrvatin 1299. godine već bio zreo muž, natpis spada među najstarije natpise u Bosni i Hercegovini. Ovaj Hrvatin bio je djed Hrvoja Vukčića, a Hrvojevo djelovanje je bilo stalno vezano za Usoru, sve do odsudne bitke 1415. godine.

Natpis iz Osretka kod Doboja

Bosanska država dosegla je vrhunac svoje moći pod Tvrtkom, koji se u jednoj povelji iz 1378. nazva: Stefan Tvrtko v Hrista boga kralj Srbljem i Bosne i Primorju. Njegovi nasljednici Stjepan Dabiša, pa Jelena Gruba, nisu mogli održavati njegove posjede, pa velikaši bosanski pomalo preuzimaju stvarnu vlast.

Hrvoje je bio oženjen Jelenom, kćerkom Ivana Nelipića, kneza cetinskog. Bio je čovjek odvažna i junačkog srca, a neki pisci tvrde da je bio velike glave, hrapava glasa i običaja priprostih. Ovaj odlučni i znameniti muž stupa na poprište još za Tvrtka I, te se isticaše vazda kao žestok protivnik kralja Sigismunda, a gorljiv pristaša

napuljskog kralja Ladislava. Zato ga kralj Ladislav i nadari potvrdivši listinom od 17. srpnja 1391. njemu i bratu mu Vuku Sve časti, imanja i bansko dostojanstvo u Hrvatskoj i Dalmaciji, te naloži svim oblastima u tim zemljama da mu kao njegovom namjesniku u svemu budu podložne i pokorne. Moć se Hrvojeva usljed toga podigla ne samo u Bosni, nego i u Hrvatskoj i Dalmaciji. U Dalmaciji vladaše, kako veli Lucić: »ne kao kraljevski namjesnik, nego kao da bi bio sam kralj«. Vlast mu se sterala od Zvečaja i Jajca na Vrbasu preko Livna do Jadranskog mora, gdje je po ženi imao važni grad Omiš, a napokon je postao i »herceg spalacki« (splitski) i gospodar otoka Brača, Hvara i Korčule. Osim Hrvoja, kralja Stjepana Ostoju pomagali su i druga dvojica velmoža bosanskih Sandalj Hranić i knez Pavao Radinović (7).

Sigismund, koji se nije mogao odreći vlasti nad Bosnom, pogotovo nakon đakovačkog mira kojim mu je Stjepan Dabiša zagarantirao njegovu vrhovnu vlast nad Bosnom, odluči da silom prisvoji tu vlast. Godine 1398. podiže vojsku i provali u Bosnu do grada Vrbasa u Hrvojevu djedovinu. Kakav je rezultat boja bio, ne znamo, ali svakako nije bio povoljan za Sigismunda, jer je morao uzmaknuti, a Hrvoje udari za njim na Dubičku županiju, te pridruži taj trokut između Save i Une bosanskoj državi. Istodobno su Sigismundove čete prodrle i u Usoru, ali su i ovdje bile loše sreće. Ostoji je i ovdje od najveće pomoći bio Hrvoje, jer mu zahvalni Ostoja podjeljuje »grad hlivanski i sa svom župom i dohodci u trgovinami« (9). Ponosan na ovu pobjedu kralj Ostoja u povelji Dubrovčanima od 15. I 1399. završava riječima: »Pisano u Usori va slavnoj našoj vojsci u Lišnici« (12). Iako neki misle da se radi u Liješnici kod Maglaja, vjerojatnije je da se radi o Lišnju, potoku koji protiče kroz Doboj, nedaleko od ušća Usore u Bosnu, gdje postoji poznati rimski logor, pa je vjerojatno da je i Ostojina vojska logorovala na istom mjestu, gdje su se taborile vojske prije njega i poslije njega, sve do dana današnjega, jer se bolja lokacija ne bi mogla naći. U tom predjelu se odigrala i ona sudbonosna bitka 1415. godine o kojoj ćemo kasnije govoriti. Turske provale u Bosnu su jenjavale, jer je Bajazit tada imao prečeg posla. U Maloj Aziji predstojala mu je bitka sa strašnim Timur Lenkom. Ostoja se stoga osjećao sigurnim nakon što je suzbio Sigismunda. Bio je kralj doduše po imenu, dočim je Hrvoje sve sam radio uz pripomoć ostalih velmoža, kako to navodi Klaić (6).

Nakon krunjenja Ladislava za ugarsko-hrvatskog kralja u Zadru 1403. godine, čemu je najviše potpomogao Hrvoje, a sa ciljem da što više oslabi utjecaj kralja Sigismunda u Bosni, kralj Ostoja je ocijenio da će Hrvoje dobiti još veću vlast, pa se ubrzo izmiri sa Sigismundom, priznavši ga za svog vrhovnog gospodara, a ugarske čete provale u Bosnu i uđu u Bobovac da bi štitile kralja Ostoju koji se u njemu zatvorio, jer je Hrvoje bio na nj bijesan što mu je pomutio njegove planove sa kraljem Ladislavom. Stoga Hrvoje i druge velmože u Visokom 1404. izaberu novog kralja Stjepana Tvrtka II, sina Tvrtka I. Ovaj izbor doveo je do još veće nesloge među

vlastelom, kako to Dubrovčani pišu Sandalju 1404.: »kako Vi vel može bjeste bili na kupe i pake se razišli«. (12).

Sigismund, ljut što su bosanske velmože svrgle njegovog šti ćenika Ostoju, počne se spremati na novu vojnu, iako su mu Du brovčani savjetovali »da je bolje s Bosnom živjeti u miru, nego s njom ratovati«. Okoristivši se četama iz Poljske koje su se spre male za Križarsku vojnu, Sigismund sa 60.000 momaka provali u Bosnu. Ljute borbe su se vodile kod Srebrenika i kod grada Borića u Usori, gdje Sigismund zarobi gotovo svu bosansku vlastelu, pa i samog kralja Tvrtka II. Željan osvete zbog dotadašnjih neuspjeha »opogani se okrutnim činom« davši svoj zarobljenoj vlasteli osim kralja, a bilo ih je 126, glave odrubiti, a trupla im pobacati sa Doborske gradine u rijeku Bosnu. I tako je Sigismund, osim titule najmoćnijeg vladara u Evropi, stekao i titulu krvnika Bosne (1, 2, 6).

Sve Sigismundove vojne ne pokoriše ipak Bosnu i ne odcijepiše od nje drugo osim same Usore. Najglavniji bosanski velmože herceg Hrvoje, Sandalj Hranić i Pavao Radinović ostali su na slobodi. Ne zna se da li su oni sretno umakli sudbini drugih, ili nisu uopće učestvovali u bici. Sigismund je imao namjeru da slijedeće godine na proljeće ponovo dođe u Bosnu i pokori preživjelu vlastelu i da se on sam okruni za bosanskog kralja. Stoga nije ni postavljao nikoga na upražnjeni prijesto.

Sad ne preostade Sigismundovim dugogodišnjim protivnicima ništa drugo nego da se s njim izmire. Prvi je to učinio knez Ivaniš Nelipić, a malo kasnije učini to i ponosni vojvoda Hrvoje, a zatim i Sandalj. Sigismund u znak pomirenja s Hrvojem priznade mu sva prava i časti, naročito naslov hercega splitskog. Uskoro mu dodijeli i Orden Zmajevog reda, čak ga učini i kumom svoje novorođene kćeri Jelisavete.

Bosanski narod je slabo mario što su dva najsilnija njihova vlastelina priznala kralja Sigismunda. Oni su željeli domaćeg kralja i u novembru 1408. ponovo proglasiše kraljem svrgnutog kralja Stjepana Ostoju. Kolovođe ovog su bili: Juraj Radivojević i brat mu knez Vučić, vlastela humska. Zahvalni kralj Ostoja nagradi zato braću podijelivši im Hrvojev grad Omiš s primorjem s jedne i s druge strane Cetine.

Uvrijeđen time podiže se Hrvoje svom snagom da ponovo zbaci Ostoju s prijestolja, a obori se i na Radivojevića i njegove rođake. Ali sada Sandalj Hranić, najmoćniji boljar bosanski poslije Hrvoja, prionu uz Ostoju, a njemu se pridruže i druga vlastela, te »gospoda rusaga bosanskoga opet hotješe i poljubiše kralja Ostoju za svoga gospodara«. (3).

Ovi događaji zabrinuše kralja Sigismunda, pa ponovo udari na Bosnu bojeći se da se ne ponove vremena prije 1408. godine. Potpomognut Stefanom Lazarevićem, koji je prodirao Podrinjem, i Hrvojem, koji je iz Usore krenuo dolinom Bosne, Sigismund već 1410.

zauzima Vranduk, Podvisoki, Bobovac, Kučlat i Brodar, a u proljeće 1411. stajaše njegova vojska u Srebrenici, najznamenitijoj rudarskoj varoši u Bosni (5).

Savladavši otpor bosanske vlastele i kralja Ostoje, Sigismund poče komadati Bosnu, Donje Kraje ostavi Hrvoju, Usoru povjeri Ivanu Gorjenskom, a oblast Soli Ivanu Moroviću, banu mačvanskom, ali od njeg oduze važnu rudarsku varoš Srebrenicu, te je pokloni svome pomoćniku i savezniku Stefanu Lazareviću, čime baci kamen smutnje između Bosne i susjedne Srbije. Kralju Ostoji su preostali samo gornja Bosna i Humska zemlja, ali i tu je veći gospodar bio Sandalj, koji je sada u bosanskoj državi vrijedio onoliko kao nekad Hrvoje. Zbog tog ugleda, Sigismund je sve poduzeo da ga pridobije. Ovim potezima Sigismund je smatrao da je konačno sredio bosansku stvar i da je konačno »mirna Bosna«. Iste godine, tj. 21. VII 1411. bude Sigismund izabran njemačkim kraljem. Sretni Sigismund, nakon što je izravnao na miran način neke nesuglasice sa poljskim kraljem Vladislavom Jagelovićem, s kojim umalo da nije zaratio, odluči da sazove u Budimu 22. V. 1412. Kongres vojvoda, grofova i drugih velikaša. Na Kongresu su se održale i viteške igre. Sabralo se 13 vojvoda, 21 grof, 26 drugih velikaša (osim ugarskih) 1500 vitezova sa 3.000 momaka. Iz sačuvanog popisa gostiju znamo da su, osim kralja Sigismunda i Vladislava prisutni bili i Stjepan Ostoja, kralj bosanski, Stefan Lazarević, despot srpski, hrvatski knez Karlo Kurjaković iz Krbave, jedan turski vojvoda, herceg Hrvoje Vukčić, herceg Ernest i Albrecht autrijski, vojvoda Sandalj Hranić, knez Pavao Radinović, dva kneza blagajska, biskup zagrebački, te poslanici engleski, francuski i drugih kraljeva i slobodnih gradova (3, 5, 9).

O bosanskoj gospodi piše poljski ljetopisac Jan Dlugoss: »Sandalj vojvoda bosanski i kralj Hrvoje učiniše u nazočnosti svojih žena tu slavu osobito svečanom, jer se njihovi vitezovi, visoki i plemenita stasa, hrabro i junački na megdanu poniješe« (cit. po 9).

Ali Hrvoju su, kojega poljski ljetopisac naziva kraljem, zavidjeli Sigismundovi skutonoše, a Hrvojevi krvni dušmani s kojima je Hrvoje mnogo puta megdan dijelio. To su u prvom redu: Pavao Čupor od Moslavine, ban slavonski, Ivan Gorjanski, župan požeški i Ivan od Morovića, ban mačvanski. Ljetopisac Thuroczy iznosi i pojedinosti ove lične mržnje bana Pavla Čupora, koji je na jednom banketu pred kraljem i drugim društvom pozdravio Hrvoja mukanjem poput vola, oponašajući, tobože, hercegov dubok glas. Fermendžin, pak, donosi da je tom prilikom Čupor dobacio Hrvoju: »Tot nem ember, pogácsa nem kenyér« (Slaven nije čovjek, a pogača nije kruh). Da mu ovu uvredu Hrvoje nije zaboravio, vidjet ćemo kasnije (3).

Međutim, zavidni Hrvoju nisu bili samo ugarski velikaši, nego i bosanski, u prvom redu Sandalj Hranić, koji je vječno bio u sjeni Hrvojeve moći. On je sve više počeo dodvoravati Sigismundu i od tog doba je Sandalj sve više »vjerni naš ljubljeni«, a Hrvoje Vukčić malo po malo »poglaviti naš dušmanin«.

Krajem 1412. godine provali u zemlju Stefana Lazarevića sultan Musa, brat Mehmeda I. Našavši se u nevolji, Stefan Lazarević zatraži Sigismundovu pomoć, a Sigismund odredi Sandalja Hranića da vodi bosanske i ugarske čete u pomoć Stefanu. Hrvoje, ljut što se njemu nije povjerilo vodstvo vojske, provali baš u to vrijeme u Sandaljevu zemlju i ljuto je opljačka. Taj nepromišljeni Hrvojev čin bio je povod da su sva vlastela ugarska i bosanska okrenula se protiv Hrvoja. Prvi ga napustiše Splićani istjeravši njegovu posadu, a onda mu Ivan Gorjanski i ban Čupor počnu harati po njegovim slavonskim posjedima i otmu mu sve pa i grad Požegu. Otoke Brač, Hvar i Korčulu zaposjednu mu Dubrovčani po naređenju Sigismundovom. Hrvoju ostadoše samo još donji Kraji i vjerni mu Omiš (po ženi). Videći Hrvoje da će loše proći, počne poduzimati korake da se opravda kod Sigismunda, ali mnogi njegovi poslanici ni njegova pisma nisu nikad stigli do Sigismunda koji je u to vrijeme boravio u Švicarskoj. Poznato je i njegovo veliko pismo kraljici Barbari u kojoj je zaklinje kumstvom da se zauzme za nj kod kralja. Kad ništa nije pomoglo, obraća se Veneciji za pomoć, ali i ovdje ne naiđe na odziv.

Šta je Hrvoje mogao da učini sada, pitao se Šišić. »Lišen imetka svoga, moći svoje, odista nije ni drugo mogao nego se obratiti za pomoć ondje, gdje je znao da će je naći, to jest u Turaka. Njemu nisu smetali ni vjerski ni državni obziri, on je učinio u malom sasvim isto, kako kaže Thaloczy, što je jedno stoljeće kasnije, u velikom stilu izveo francuski kralj Franjo I, kad se protiv Karla V. udružio sa Sulejmanom Veličanstvenim (6, 9).

U to vrijeme Sigismund je bio zabavljen crkvenim problemima na koncilu u Konstanzu na Bodenskom jezeru. Naime, u to vrijeme istodobno su postojale tri pape, svojatajući svaki za sebe najvišu crkvenu vlast. Sigismund je težio za sređivanjem tog stanja i reformacijom crkve, a u isto vrijeme se sudilo magistru Janu Husu zbog navodno njegovih shismatičkih nazora. S druge strane u Turskoj Mehmed I, izvojevavši pobjedu i zadavivši svog brata Musu, započne nove pohode na Bosnu (4). Turske čete iz Skoplja provale preko Bosne, a da im se Sandalj nije usudio oprijeti, pa prešavši Savu dopru robeći do samog Zagreba. Sa Turcima iznenada osvanu u Bosni kralj Tvrtko II, za koga se nije ništa čulo od 1408. godine i on se prikloni Hrvoju. Tako je Bosna ponovo imala dva kralja. Izgleda da je Tvrtko II veoma brzo oko sebe skupio bosansku vlastelu, jer mu lukavi diplomati Dubrovčani pišu 23. II 1415.: »Mnogo bismo veseli čuvši o vašem dobrom zdravlju i slavnom stanju« (12). Evo, to su prilike u Bosni neposredno pred slanje pisma Dubrovčana kralju Sigismundu u Konstanz. Poznavanje ove situacije omogućit će nam i bolje razumijevanje pisma i obratno. Pismo je pisano latinskim jezikom i evo kako glasi u Gelčićevom čitanju:

Domino imperatori,

Serenissime etc ... Recepimus pridie cum solita fide ac reverenter literas serenitatis vestre simul et copias magnificorum gestorum serenitatis vestre ... plurimum nobis gratas, tum quia ten-

dunt ad reformationem sacrosancte matris eccelesie, cum et docent magnitudinem ad vires animi celsitudinis vestre, cuius ad augumentum semper sunt vigiles mentes nostre. Quia vero eadem vestra serenitas a nobis requirit continuacionem scire novitatum parcium istarum, quas per alias nostras eidem iam prenotavimus, presentibus solita narramus reverencia eidem celsitudini vestre, quod his diebus prope elapsis habuimus per mercatores nostros de Pera nova, qualiter dominus Turchorum Chrisii est in contratibus Bruse et agit guerram cum Carmiano; et eciam est de novo quod dominus Muscat frater dicti Chrisii Theucer in contratibus Trebusonde prosperat paulatim contra Chrissi predictum fratrem suum. Preterea dio XV. presentis appulit quedam chocha lanuensium hos ad portus nostros de Constatinopoli, que confirmavit nova predicta vera fore inter Theucros.

Isto tempore in contratibus Bosne fuit unus caporalis Theucer, nominatus Zech Melech, qui stetit in Bosna plus quam tribus mensibus, faciendo raubarias in Charvacia et aliis locis, prout alias vestra maiestas informata fuit. Nullum enim gencium obstaculum habuit. Qui Theucer discessit de contratibus Bosne dio XVI presentis cum gentibus, et fertur, quod Chrissi misit pro eo, qui foret sibi opportunus, et pro nunc pauci Theucri remanserunt in Bosna cum rege Tuertcho.

Habemus etiam per mercatores nostros de Sclavonia, üualiter unus caporalis nominatus Isach Theucer congregat ad Scopiam genetes Theucras, qui his diebus expectatur in Bosna pro eundo ad raubarias versus ponentem extra regnum Bosne, in quo regno nil depredantur. Que omne contrate sunt ad ipsorum obedienciam, dando tributum domino imperatore Theucrorum pro se conservando.

Rex vero Hostoia stat in suis fortiliciis non audendo sumere fiduciam Theucororum aliqua modo.

Dominus despotus de Sclavonia est in bona prosperitate et pace cum Turcis per omnes sous confines.

Die vero XXVIIII presentis habuimus unum cursorem de Sreberniza a nostris mercatoribus, per quorum literas novimus qualiter di XVI huius Iohannes de Conhara cum multis gentibus serenitatis vestre appulerat in Uxora *subtus castrum Dobui,* qui, ut fertur, venit versus Bosnam. De quibus omnibus opinamur, quod maiestas vestra sit aliunde melius informata; attamen duximus eidem hec referanda, et eciam frater Dominicus de Ragusio ordinis predicatorum super predictis et aliis novis alleguetur culminis vestre. gracie. Cuius nos humiliter comoendamus. Ragusii, die XXVIII Iunii 1415.

Fotokopija koncepta pisma

U mome prevodu pismo glasi:

Gospodine care,

Uzoriti itd ... primismo upravo sa uobičajenom odanošću i poštovanjem Uzoritosti Vaše, a ujedno i obilja (dokaze) veličanstvenih djela Uzoritosti Vaše ponajviše nam dragih jer teže za reformacijom presvete Majke Crkve i jer upućuju mnoštvo na snage duha Uzvišenosti Vaše za umnažanje kojih su uvijek budne (u molitvi) naše duše.

Pošto Vaša Uzoritost traži od nas kontinuiranost u doznavanju novosti koje smo mu dijelom prethodno po našim drugima opisali, ovdje iznosimo istoj Uzvišenosti Vašoj ono što ovih proteklih dana doznasmo preko naših trgovaca iz Pere, kako gospodar Turaka Kriščija (Mehmed I.) u krajevima Bruse vodi rat sa Karmianom (Karamonoglu), a također je novo da gospodar Muscat, brat rečenog Kriščije Turčina u krajevima Trebusonde (Trapezunta) napreduje pomalo protiv Kriščije napred spomenutog svog brata. Uostalom dana XV ovoga pristala je neka đenoveška lađa iz Konstantinopola u ove naše luke, koja je potvrdila da su se ove iznesene novosti uistinu dogodile među Turcima.

U isto vrijeme bio je u bosanskim krajevima jedan odličan Turčin imenom Zeh Melek, koji je boravio u Bosni više od tri mjeseca, robeći po Hrvatskoj i drugim mjestima, o čemu je Vaše Veličanstvo na drugi način obaviješteno. Naime, nikakva mu vojska nije pružila otpor. Taj je Turčin s vojskom otišao iz bosanskih strana dana XVI ovoga mjeseca i govori se da je Kriščija poslao po njega da bi mu bio od pomoći, pa su zasad rijetki Turci ostali u Bosni sa kraljem Tvrtkom.

Doznali smo također preko naših trgovaca iz Srbije da jedan poglaviti Turčin imenom Isak skuplja tursku vojsku u Skoplju, koja se ovih dana očekuje u Bosni, da bi išao u pljačku prema zapadu izvan bosanskog kraljevstva, u kojem ništa ne robe, jer su ovi krajevi njima poslušni dajući danak turskome Gospodinu Caru, a da bi sebe očuvali. Kralj, pak, Ostoja prebiva u svojim tvrđavama ne usuđujući se povjerovati Turcima na bilo koji način.

Gospodin vojvoda Sandalj se dobro vlada u pogledu vjernosti Vašoj prejasnosti, otimajući se od Turaka sa ne malim darovima. Gospodin despot srpski (Stefan Lazarević) je u dobrom stanju i u miru je sa Turcima na svim svojim granicama.

DANA, PAK, 24. STIGAO JE JEDAN TEKLIĆ IZ SREBRENICE OD NAŠIH TRGOVACA, IZ ČIJIH SMO PISAMA SAZNALI DA JE 16. OVOGA IVAN GORJANSKI SA MNOGIM ČETAMA UZORITOSTI VAŠE PRISTAO U USORI POD TVRĐAVOM DOBUJ. ON JE, KAKO SE PRIČA, KRENUO NA BOSNU.

O svemu ovome mislimo da je Veličanstvo Vaše od drugdje bolje obaviješteno, ipak smatramo da mu ovo moramo iznijeti, a također će brat Dominik, reda propovjednika o napred rečenom i o drugim novostima, ispričati Vrhuncu Vaše milosti, kojoj se ponizno preporučamo.

U Dubrovniku, XXVIII juna 1415.

Sigismund je pismo primio, vjerojatno u vrijeme jednog velikog događaja, spaljivanja Jana Husa, koje je izvršeno 6. jula 1415. godine. Posljedice su toga bili krvavi i dugotrajni husitski ratovi. Iz svega ovoga je vidljivo da prvi pisani spomen Doboja pada u burno doba, ne samo bosanske, nego i evropske historije. Petnaestak godina poslije toga Djevica Orleanska će stogodišnju borbu između Engleza i Francuza preokrenuti u korist svojih zemljaka. Dvadeset pet godina nakon spomena Doboja Gutenberg će izumjeti štampanje. Istočno Rimsko carstvo se još drži, a u Rusiji Ivan III Moskovski knez tek će 70 godina kasnije početi da ujedinjuje raskomadane ruske kneževine i da počinje stvaranjem velike ruske države.

Analizirajući ovo pismo bogato imenima i podacima, razjasnit ćemo neke činjenice. Kriščija, bio je nadimak sultana Mehmeda I, a znači hrvač. Muscat, njegov brat, koji se spominje, nije kako bi to u prvi mah izgledalo Musa u nas poznat kao Kesedžija, jer je on u međusobnoj borbi braće bio pobijeđen i zadavljen nakon bitke na Čamurlu, 5. jula 1413., dakle, dvije godine ranije, pa se, prema tome, Muscat može odnositi samo na Düzme Mustafu, nezakonitog sina Bajazitovog, koji je pretendirao na prijestolje i vodio borbu sa Mehmedom I. Isto tako Muscat ne može biti Murat, jer je on bio sin Mehmeda I, a ne njegov brat. Karmian je vjerojatno Karamanoglu Mehmedaga (4).

Većina naših starijih historičara, govoreći o provalama Turaka, navodi »neki Zek Melek«, ne znajući o kakvoj se ličnosti radi. Zech Melech je u stvari Kör Šah Melek, vezir sultana Muse, koji je kasnije prebjegao Mehmedu I. Njegov sin Vejs spominje se u popisnom defteru Bosne 9. X 1477, kad mu se dodjeljuju dva sela Ostrovica i Međuric u nahiji Višegrad (4).

Isak Turčin je, u stvari, Ishak-beg. Postoji vjerojatnost da je on iz bosanske kraljevske porodice i kao mladić bio zarobljen u bici kod Bileće, odveden u Tursku, preveden na islam i tako izobražen. S njim je u Bosnu ponovo došao kralj Tvrtko II, pa postoji mogućnost da mu je Ishak-beg bio sin ili bratić. Slična je sudbina pedesetak godina kasnije zadesila Sigismunda, sina Stjepana Tomaševića, koji je 1463. prešao na islam i postao Ishak-paša. Govoreći o tekliču iz Srebrenice, Gelčić i Thaloczy navode datum 29. ovoga mjeseca, što je očito pogrešno, ukoliko se zna da je pismo datirano sa nadnevkom 28. juna. Pažljivim čitanjem originalnog koncepta vidljivo je da piše 24, a to se lako može usporediti i sa drugim pisanjem brojki u tekstu, pa taj datum treba ispraviti. Interesantno je

da pišu DOBUJ. I danas se kod starijih ljudi u Kotorskom i u Tešnju čuje Dobuj, a ne Doboj. Sam naziv, svakako, nije turskog porijekla, jer se, eto, spominje prije pada Bosne, pa korijen riječi treba tražiti ili u slavenskom ili keltskom jeziku. Ono što je veoma interesantno je navod da je Ivan Gorjanski pristao s velikom vojskom u Usori. Pošto se ista riječ »appulerat«, a koja označava pristajanje broda upotrebijava dva puta u tekstu, jedanput za pristajanje lađe iz Konstantinopola u Dubrovačke luke, a drugi put za ovo pristajanje u Usori, proizilazi da je vojska i oprema dovezena rijekom na lađama ili dereglijama, pa, prema tome, rijeka Bosna je bila plovna sve do Doboja. Da je to tako, dokazuje Sigismundova povelja 1427. Ivanu Gorjanskom da je on (Ivan) »transfretato fluvio Save«, tj. preplovivši rijeku Savu udario na Turke, a odnosi se na 1415. godinu. Pošto u to vrijeme nije bilo mostova, za prevoz su služile »naves transfretatoriae«, pa je logično da je sa istim lađama nastavio put Bosnom (9).

Da bi se dobila potpunija slika, treba reći nekoliko riječi i o sudbonosnim događajima, koji su se zbili neposredno poslije ovog pisma.

Videći, dakle, Hrvoje da se neće sam moći održati, jer je ugarska vojska bila brojna, dobro opremljena, a predvođena banovima Gorjanskim i Ivanom od Morovića te Hrvojevim krvnim neprijateljem Pavlom Čuporom, banom slavonskim, odluči da pozove Turke u pomoć.

Već ranije njegova dva poklisara Miho Kabužić i Marin Stjepanović, vlastela dubovačka, otidoše u Drinopolje sultanu da dovedu tursku vojsku, kojoj je na čelu bio Ishak-beg, namjesnik u Skoplju. Sultan je to jedva dočekao, jer će mu taj poziv omogućiti daljnje prodore preko Bosne u Hrvatsku i Ugarsku (5, 6, 9).

Međutim, u ovom času kad je Hrvojev položaj ojačao, sva bosanska vlastela su se udružila sa Hrvojem, a protiv ugarskih zavojevača. Ban Ivan Morović 1. avgusta moli nekog splitskog trgovca koji se zatekao »pod Zvečajem« (najvjerojatnije pod tešanjskim), da pismeno javi Sigismundu i Dubrovčanima »kako je čitava Bosna jednodušna protiv Ugarske, jer se Sandalj izmirio s Hrvojem, a car turski potvrdio im za kralja Ostoju, pa se bojati da će propasti za Ugarsku ne samo Bosna, nego i Srbija, tako despotova kao i ona Đurđa Brankovića« (9).

Borbe su se vodile u Usori, tom starom bojištu među Bosnom i Ugarskom«. U glavnoj bici kod Makljenovca činilo se da će isprva da pobijedi ugarska vojska. Prema opisu ugarskog ljetopisca Thuroczy-a, bila je to konjanička bitka, koja je počela bijesnim nasrtavanjem, a onda kaže: »Tko je mogao predvidjeti lukavost Bošnjaka? Ugarske su čete bile u probitku, a kad to opaziše bosanske straže po bregovima, zavikaše iz svega grla: »Ugri bježe«. Na to se Ugri poplašiše i u divljem bijegu raštrkaše (3). »Samo je po sebi jasno«, kako kaže Šišić, »da je ta lukavština naivno izmišljena isprika ugar-

skog poraza, nego je vjerojatno da su Bosanci Ugre iznenada s boka zaskočili, pa ih tako natjerali u strah i pobili« (9). Sve vojskovođe dospješe u tursko sužanjstvo. Ivan Morović se nakon četvorogodišnjeg sužanjstva otkupio za 40.000 dukata. Ivan Gorjanski se također nakon dužeg vremena oslobodio, te onda poklonio teške verige svojoj crkvi u Bättaszëku. Ali bana Pavla Čupora Hrvoje nije puštao iz svojih šaka. Sjećajući se kako mu se nekoć na budimskom dvoru narugao, dade ga ušiti u volovsku kožu i baciti u Bosnu. Thuröczy piše da je Hrvoje pri tom rekao Čuporu: »Ti si u ljudskom obličju glas volovski oponašao, primi sada s glasom i volovski oblik« (3).

Ovom bitkom Bosna je definitivno za Sigismunda bila izgubljena i mora da se on često sjetio onog dubrovačkog savjeta: »Bolje ti je sa Bosnom biti u miru«. Od tog vremena njegova noga nije više prešla Savu. Propala je i njegova želja da se okruni za kralja Bosne, iako je imao titulu i njemačkog kralja i rimskog cara. Bosna je konačno postala mirna, ali ne onako kako je Sigismund zamišljao. Ovu bitku kod Doboja prikazao je na jednoj kompoziciji slikar Oton Iveković, koji je poznatiji po drugim historijskim slikama, naročito po onoj koja prikazuje smrt Matije Gupca. Na slici ove bitke u pozadini se vidi dobojska tvrđava, na samoj obali rijeke Bosne na konjima iza zarobljene ugarske vlastele pobjedonosni Herceg Hrvoje i Ishak-beg promatraju kako se dva vojnika spremaju da ubace u vodu bana Čupora ušivena u volujsku kožu. Slika nosi simboličan naslov: »Mirna Bosna«.

Prema predaji, pobjeda je proslavljena u Zvečaju, tešanjskoj tvrđavi. Hrvoje koji je nacionalnu slobodu pretpostavio vjerskom uvjerenju, bio je u to vrijeme i kasnije optuživan »jer mu pripada sumnjiva slava da je doveo Turke u Bosnu« (6, 9).

Da je i Hrvoja mučila ta dilema, vidi se iz ranijeg njegovog pisma kraljici Barbari kada od nje traži da odvrati Sigismunda od rata i da ne dozvoli da on, Hrvoje, pozivajući Turke u pomoć, umre u nevjerstvu. Danas nam ta dilema ne izgleda tako velika, ali u doba spaljivanja Jana Husa, trebalo je zaista mnogo snage da se to prevlada. Tu unutrašnju ličnu borbu Hrvojevu, a i njega samog kao osamljenog titana najbolje je ocrtao naš veliki pjesnik Vladimir Nazor. Kako je ovo malo poznata pjesma, donosimo je u cijelosti:

T E Š A N J

Uskočki grade, još Hrvatinića
Hrvoja pamtiš. Pominješ se krvi
Na rijeci kadno s njime Turčin smrvi
Slavonca jakog, mrkog Ugričića.

Ti njega primi ruku omašćenih
Kršćanskom krvi. Kraj kapije stare
ruke mu trla jaglukom svilenim
Tešanjka mlada — al krv ne Istare.

Vojvoda splitski momu gurnu. Stope
Crvene pod njim bjehu, kad se pope
Na bedem — Tu je k'o kip grozan stao.

Míre ti sunce pri zapadu jače
Obasja, vođa stršio je kao
Osuđen titan vrh velje lomače.

Smatrao sam da je potrebno i korisno da uz prvi pisani dokumenat o Doboju iznesem i ovaj dio naše prošlosti čiji smo produkt mi sami. »Tko ne zna historiju, osuđen je da je ponavlja«. Ili još bolje, kako reče Azra Begić, »Prošlost je naš udes, čak kad se i veoma trudimo da je zatajimo i poreknemo«. Bosna je kroz historiju uvijek bila zbjeg i posljednje utočište slobode naših naroda, a historija i u ovom slučaju kao prava magistra Vitae uči nas kako su tada i poslije prošli svi zavojevači koji su htjeli da »smire« tu našu ponosnu, a još više prkosnu Bosnu.

LITERATURA

1. Benac A. i dr.: Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1966.
2. Ćirković Sima: Istorija srednjovjekovne bosanske države, Beograd, 1964.
3. Fermendžin E.: Acta Bosnae, Zagreb, 1892.
4. Filipović N.: Princ Musa i šejh Bedreddin, Sarajevo, 1971.
5. Jireček K.: Spomenici srpski, Beograd, 1892.
6. Klaić V.: Povijest Bosne, Zagreb, 1882.
7. Pucić M.: Spomenici srpski, Beograd, 1852.
8. Ruvarac Ilariom: Glasnik srpskog učenog društva, knjiga XLIX.
9. Šišić F.: Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Zagreb, 1902
10. Šunjić M.: Dalmacija u 15-om stoljeću, Sarajevo, 1967.
11. Surmin Đ.: Hrvatski spomenici, Zagreb, 1898.
12. Thallóczy-Gelchich: Diplomatarium Ragusanum, Budapest, 1887, dokument 167, str. 249.